

MA LUKA FILIPOVIĆ, istraživač-saradnik
Institut za savremenu istoriju
Beograd, Republika Srbija
filipovic.luka95@gmail.com

UDK 329.15(497.1)"1964/1969"

originalan naučni rad / original scientific paper
primljeno / received: 1. 2. 2022.
prihvaćeno / accepted: 25. 5. 2022.

<https://doi.org/10.29362/ist20veka.2022.2.fil.477-494>

FINANSIJSKA POLITIKA SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE PREMA KOMUNISTIČKIM PARTIJAMA ITALIJE, FRANCUSKE, ŠPANIJE I GRČKE KRAJEM ŠEZDESETIH GODINA 20. VEKA

APSTRAKT: Finansijska politika Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) prema komunističkim partijama Italije, Španije, Francuske i Grčke ušla je u novo razdoblje nakon događaja koji su obeležili 1967. i 1968. godinu. Uspon vojne diktature u Grčkoj i Čehoslovačka kriza označili su formalan početak evolucije ideologije navedenih partija ka određenju partijske ideologije kakvo će postati poznato kao evrokomunizam. U epilogu ovih događaja, Savez komunista Jugoslavije značajno je uvećao troškove i proširio raznovrsne oblike pomoći koju je davao navedenim partijama. Članak nastoji da doprinese istraživanju ciljeva, formi i kvantiteta proširivanja finansijske politike SKJ prema komunističkim partijama Italije, Španije, Francuske i Grčke i postavljanju navedenih činilaca u okviru istorijskih, društvenih i geopolitičkih okolnosti. Pri istraživanju povoda, uzroka i načina na koje je SKJ pružao pomoć navedenim partijama korišćena je arhivska građa fonda Saveza komunista Jugoslavije, u užem smislu dokumentacija Odeljenja za međunarodne odnose i veze Predsedništva SKJ, kao i fonda Kabineta predsednika Republike.

KLJUČNE REČI: evrokomunizam, finansijska politika SKJ, Čehoslovačka kriza, vojna diktatura u Grčkoj, Komunistička partija SSSR-a

Kontinuitet ili početak – procesi razvoja finansijske politike SKJ prema komunističkim partijama Evrope pre kraja šezdesetih godina 20. veka

Određivanje istorijskog trenutka koji se može smatrati početkom finansijske politike Saveza komunista Jugoslavije prema komunističkim partijama Evrope zahteva prethodno preciznije određivanje samih navedenih pojmova. Potrebno je odgovoriti na pitanje šta se tačno podrazumeva pod finansijskom politikom jedne vladajuće partije prema stranim, ali pre svega opozicionim par-

tijama. Ako pođemo od takvog određenja pojma finansijska politika kakvo bi pretpostavilo neophodnost postojanja institucionalno planirane i sistematski sprovedene politike sa jasno definisanim trenutnim ili pak konačnim ciljevima, onda se teško može reći da je Savez komunista Jugoslavije imao *finansijsku politiku* prema komunističkim partijama Evrope.¹

Ipak, mnogi oblici davanja finansijske, ali i drugih vrsta pomoći različitim komunističkim partijama Evrope bili su predviđeni kao redovne delatnosti partijskih tela Saveza komunista Jugoslavije. Takođe, mnogi oblici pružanja novčane ili drugih vrsta pomoći komunističkim partijama Italije (KPI), Španije (KPŠ), Francuske (KPF) i Grčke (KPG) bili su formalno određeni kao jednokratna davanja, ali se iz izvora može primetiti da su se ova davanja često ponavljala. Upravo često ponavljanje jednokratnih novčanih pomoći različitih, ali veoma bliskih iznosa pokazuje još jedan problem donošenja uopštenih zaključaka o finansijskoj politici SKJ prema komunističkim partijama Evrope. Ovakva vrsta pomoći davana je, naročito u slučaju KPŠ i KPG, gotovo uvek tek nakon što su predstavnici ili partijska tela ovih partija tražili da im se pruži pomoć, a ne kao deo redovnog i jasno određenog programa. Ipak, činjenica da izvori ne pokazuju slučajeve u kojima je SKJ odbio da izađe u susret ovakvim traženjima svedoči o postojanju izvesne doslednosti u određivanju i sprovođenju finansijske politike prema ovim partijama.²

Nameće se, takođe, veoma kompleksno pitanje ciljeva finansijske politike Saveza komunista Jugoslavije. Upravo činjenica da je pružanje redovne materijalne pomoći KPI počelo u epilogu XII kongresa ove partije 1969. godine, i da su nadležna tela SKJ ovu pojavu i formalno legitimisala usvajanjem nove partijske ideologije KPI (odnosno sukobom ove partije sa KPSS), svedoči o tome da su određeni aspekti finansijske politike SKJ bili planirani sa ciljem da služe partijskim interesima.³ U slučaju KPŠ, dosledno sprovedena jednokratna davanja novčane pomoći od strane SKJ počela su neposredno nakon sukoba ove partije i KPSS, koji je izbio zbog različitih stavova o Čehoslovačkoj krizi.⁴

Davanje različitih oblika pomoći navedenim partijama trajalo je od početka šezdesetih pa sve do početka osamdesetih godina 20. veka, o čemu svedoče dokumenta Odeljenja za međunarodne odnose i veze Predsedništva SKJ, kao i Kabineta predsednika Republike. Ipak, SKJ nije počeo da pruža iste oblike pomoći svim navedenim partijama u isto vreme, kao ni u istim iznosima. Bitnu prekretnicu u formiranju finansijske politike SKJ prema ovim partijama predstavlja upravo promena partijske ideologije KPI, KPŠ, KPF i KPG u epilogu

¹ Peter A. G. Van Bergeijk, Maaik Okano-heijmans and Jan Melissen (ed.), *Economic diplomacy – Economic and political perspectives* (Boston: Leiden, 2011), 1–7; Stephen Woolcock, *European Union Economic Diplomacy* (London: Routledge, 2016), 3–14.

² Arhiv Jugoslavije (AJ), fond 507, Savez komunista Jugoslavije (SKJ), Međunarodna komisija, Italija, Francuska, Španija, Grčka; AJ, fond 837, Kabinet Predsednika Republike (KPR).

³ AJ, SKJ, 507-IX, 48/1-429, Izveštaji delegacije SKJ na XII kongresu KPI; AJ, SKJ, 507-IX, 48/1-430, U vezi traženja KPI da joj SKJ pruži materijalnu pomoć.

⁴ AJ, 837, KPR, I-4-b/7, Savetovanje komunističkih partija u Moskvi 1969; AJ, SKJ, 507-IX, 122/I-82, Informacije o KPŠ.

događaja iz 1968. godine, odnosno početak sukoba ovih partija sa Komunističkom partijom Sovjetskog Saveza (KPSS). Takve promene nisu se dešavale istovremeno u svim navedenim partijama, a razvoj odnosa SKJ sa svakom od ovih partija odlikovao se određenim posebnostima.⁵

Počeci pružanja finansijske pomoći KPJ, nakon toga SKJ, različitim komunističkim partijama Evrope mogu se naći u mnogo ranijim istorijskim periodima. Tokom građanskog rata u Grčkoj 1946–1949, primera radi, FNRJ je pružala materijalnu i vojnu podršku političkim strukturama EAM-a (Nacionalni front za oslobođenje) odnosno vojnim snagama ELAS-a (NOV), dok je KPJ novčano pomagala organe Komunističke partije Grčke. Nakon građanskog rata, SKJ je organizovao i finansirao pokušaje emigracije članova KPG u druge evropske zemlje, ali i u Jugoslaviju. Veoma interesantan primer ovakve delatnosti predstavlja pokušaj stvaranja trajnog naselja bivših boraca EAM-a, koji su većinom bili članovi KPG, u selu Buljkes u Vojvodini.⁶

Od trenutka preuzimanja vlasti partijsko rukovodstvo KPJ imalo je na raspolaganju državne resurse FNRJ, docnije SFRJ, koje je partija gotovo nekontrolisano mogla upotrebljavati kako bi uticala na razvoj odnosa sa drugim komunističkim partijama i na poboljšanje vlastite pozicije u hijerarhiji partija članica Međunarodnog radničkog pokreta (MRP). Ipak, razvoj trajne finansijske politike KPJ prema drugim komunističkim partijama Evrope i sveta ograničio je raskid odnosa ove partije sa KPSS i partijama članicama Kominforma 1948. Našavši se izolovana u globalnoj sferi odnosa političkih partija krajnje levice, KPJ je pokušala da uspostavi veze sa socijalističkim i socijaldemokratskim partijama Zapadne Evrope.⁷

Za razliku od komunističkih partija, naročito u epilogu „crvenog proleća“ Evrope (1946–1948), socijalističke i socijaldemokratske partije Zapadne Evrope mogle su učestvovati u vladajućim koalicijama i u institucionalnom finansiranju političkih partija u svojim državama.⁸ Komunističke partije većine zemalja Zapadne Evrope morale su se oslanjati prevashodno na članarine i dobrovoljne priloge, kao i na finansijsku pomoć KP SSSR-a. U slučaju partija sa milionskim članstvom poput KPI i KPF, ovi prihodi nikako nisu bili zanemarljivi. Uz to, nakon uvođenja socijalne politike „države blagostanja“ u većini država Zapadne Evrope značajno se uvećala politička i finansijska moć radničkih sindikata, koji su neretko održavali veoma blisku političku, ali i ekonomsku saradnju sa komunističkim partijama.⁹

Uprkos tome, partijske direkcije komunističkih partija Zapadne Evrope su tražile finansijsku pomoć od SKJ. Međutim, u razvoju odnosa SKJ sa komunističkom partijom Italije, a docnije Francuske i Španije, ovo nije bio slučaj pre

⁵ AJ, SKJ, 507-IX, 122/I-82-157; AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-1-723.

⁶ Милан Ристовић, „Експеримент Буљкес: ’грчка република’ у Југославији 1945–1949“, *Годишњак за друштвену историју*, год. IV, бр. 2–3, (1997), 179–201.

⁷ Nikola Mijatov, *Milovan Đilas i evropski socijalisti 1950–1958* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2019), 13–20.

⁸ Vladimir Goati, *Političke partije i partijski sistemi* (Podgorica: Cemi, 2007), 181–225.

⁹ Ivan T. Berend, *Ekonomska istorija Evrope u XX veku* (Beograd: Arhipelag, 2009).

1961. godine u slučaju KPI, odnosno 1964. godine u slučaju KPF i KPŠ. Odnosi SKJ sa KPI, KPF i KPŠ formalno su obnovljeni tokom 1956. i 1957. godine, nakon obnove odnosa FNR Jugoslavije i SSSR-a, a posledično i između SKJ i KPSS. Tada su delegacije KPI i KPF posetile Jugoslaviju, a tom prilikom su priređeni svečani prijemi u Beogradu i na Brionima, gde su članovi delegacija boravili više dana.¹⁰

Tek od 1964. godine delegacije KPI i KPF počinju da posećuju Jugoslaviju više puta u toku iste godine, dok istovremeno između partijskih tela i predstavnika počinju da se vode intenzivni pregovori o proširivanju saradnje ovih partija i Saveza komunista Jugoslavije. Poseta delegacije KPŠ tokom leta 1965. godine bila je zamišljena i kao kolektivni godišnji odmor rukovodstva ove partije na jadranskom primorju.¹¹ Obnova ličnog prijateljstva predsednika SKJ Josipa Broza sa generalnim sekretarom KPŠ Dolores Ibaruri i njenim zamnikom Santjagom Kariljom doprinela je da posete ovih ličnosti Jugoslaviji postanu česte u narednim godinama. Gotovo sve ove posete uključivale su plaćena letovanja ili obilaskе jugoslovenskih gradova, a veoma često i darove u novcu ili vredne poklone koji su od strane partijskih tela SKJ bili određeni kao oblik finansijske pomoći rukovodstvu KPŠ u emigraciji.¹²

Tokom razgovora o proširenju saradnje sa KPI i KPF vođenih u periodu 1964–1967. godine, predstavnici SKJ nudili su članovima direkcija ovih partija različite vidove zajedničkih aktivnosti čije bi troškove snosila partijska tela SKJ, ili pak državne institucije SFRJ. Ove aktivnosti uključivale su studijske ekskurzije članova ovih partija po Jugoslaviji, organizaciju seminara i okruglih stolova o pitanjima razvoja marksističke teorije u svetu, saradnju u izdavanju knjiga i časopisa, pretplatu članstva navedenih partija na partijske listove SKJ, ali i na druge novine koje su izlazile u Jugoslaviji.¹³ Savez komunista Jugoslavije finansirao je i stalan boravak u Beogradu dopisnika časopisa *Unita* Frančeska Petronea. Dopisnik partijskog lista KPI često je igrao ulogu direktnog posrednika i prenosioca neformalnih poruka između rukovodstava dve partije.¹⁴ Za boravak Petronea u SFRJ od 1963. godine izdvajano je na godišnjem nivou 5 miliona dinara, prema proceni Odeljenja za međunarodne odnose i veze Predsedništva SKJ.¹⁵

¹⁰ AJ, 837, KPR, I-3-a/44-6, Prijem Palmira Toljatija; AJ, 837, KPR-I-2-a/44-7, Prijem delegacije KPI; AJ, 837, KPR, I-3-a/27-15, Prijem delegacije KPF 1957.

¹¹ AJ, 837, KPR, I-3-a/110-3, Prijem predsednika D. Ibaruri i generalnog sekretara KPŠ S. Karilja kod J. B. Tita.

¹² AJ, 837, KPR, I-3-a/110-11; AJ, 837, KPR, I-3-a/12; AJ, 837, KPR, I-3-a/110-10; AJ, 837, KPR, I-3-a/110-3; AJ, 837, KPR, I-3-a/110-8; AJ, 837, KPR, I-3-a/100-7; AJ, 837, KPR, I-3-a/100-5; AJ, 837, KPR, I-3-a/110-13; AJ, 837, KPR, I-3-a/110-18; AJ, 837, KPR, I-3-a/110-19.

¹³ AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-213, Informacije o nekim pitanjima saradnje sa Komunističkom partijom Francuske.

¹⁴ AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-431, Zabeleška o razgovoru D. Vujice, načelnika Uprave za informacije sa F. Petroneom.

¹⁵ AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-430, U vezi traženja KPI da joj SKJ pruži materijalnu pomoć.

Nastanak redovnih programa finansijske pomoći SKJ komunističkim partijama Italije i Španije

Opstanak primesa starih partijskih sukoba, razlike u partijskim ideologijama i lični animoziteti između rukovodstava SKJ i komunističkih partija Italije, Francuske i Španije predstavljali su samo jedan od mnogobrojnih činilaca koji su ograničavali razvoj finansijske politike SKJ prema ovim partijama pre kraja šezdesetih godina 20. veka. Ekonomske posledice dugih procesa razvoja industrije, infrastrukture i potrošačke trgovine u Jugoslaviji tokom pedesetih godina 20. veka dovele su do uvećanja materijalnih sredstava na koje su institucije SKJ mogle računati prilikom planiranja svoje politike prema drugim partijama MRP. Italija je u isto vreme prolazila kroz niz veoma sličnih ekonomskih procesa u epilogu „italijanskog privrednog čuda“ sredinom pedesetih godina.¹⁶ Tokom kasnijih razgovora predstavnici SKJ i KPI često su upoređivali manifestacije novih društvenih fenomena koje su opažali u svom okruženju i određivali kao posledice procesa urbanizacije, tehnološke modernizacije medija i razvoja potrošačke kulture koji su pratili navedene ekonomske procese u Jugoslaviji i Italiji.¹⁷

Istovremeno sa ovim procesima, dešavale su se i velike promene u načinu na koji je rukovodstvo KPI određivalo prioritete praktičnih politika svoje partije, ali i tumačilo principe partijske ideologije. Predstavnici KPI upravo su sa predstavnicima SKJ u više navrata govorili o neophodnosti prilagođavanja partijske ideologije potrebama koje su nametale nove istorijske, društvene i geopolitičke okolnosti. Uz to, predstavnici KPI u ovim razgovorima izražavali su brigu o tome kako bi se promene u određivanju elemenata partijske ideologije odrazile na odnose KPI i KPSS. Govorilo se i o tome da bi pogoršanje u odnosima između direkcije KPI i rukovodstva KP SSSR-a moglo dovesti do smanjivanja ili pak potpunog prestanka davanja materijalne pomoći KPI od strane KPSS.¹⁸

Tokom poseta generalnog sekretara KPI Luidija Longa SFR Jugoslaviji u januaru i avgustu 1967. vođeni su razgovori o učešću SKJ u organizaciji konferencije komunističkih i socijalističkih partija Mediterana. Ovo su ujedno bili prvi razgovori o većem zajedničkom projektu dve partije tokom kojih su jugoslovenski predstavnici ponudili da njihova partija preuzme finansijske obaveze KPI. Implikacije ovih predloga u kontekstu odnosa partija MRP-a naročito dobijaju značaj u svetlu činjenice da su tokom navedenih razgovora predstavnici KPI govorili o strahu partijske direkcije od mogućnosti da KPF, i posledično

¹⁶ Petar Dragišić, *Šta smo znali o Italiji? Pogledi iz Beograda na Italiju 1955–1978* (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2019), 41–59.

¹⁷ AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-432, Stenografske beleške razgovora S. Dolanca sa A. Minučijem, članom direkcije KPI.

¹⁸ AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-427, Neki značajni stavovi KP Italije; AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-429, Teze KPI za XII kongres.

KPSS, shvate organizaciju mediteranske konferencije kao alternativu planovima ove dve partije o organizaciji konferencija KP Evrope i partija MRP-a.¹⁹

Već tokom sastanka Josipa Broza i Aleksandra Rankovića sa S. Kari-ljom i D. Ibaruri na Brionima 1965. godine dogovoreno je da SKJ otpočne sa programima finansiranja boravka i studija članova omladinskih organizacija KPŠ zainteresovanih da školovanje nastave na univerzitetima u Beogradu i Za-grebu.²⁰ Za starije članove KPŠ, naročito one koji su nakon građanskog rata nastavili partijski rad u Moskvi, organizovani su programi studijskih ekscurzija u Jugoslaviji. Iako su programi ekscurzija uključivali obilaske jugoslovenskih gradova, naročito onih na dalmatinskoj obali, ubrzo su koncipirani i programi organizovanja i finansiranja godišnjih odmora članova KPŠ u Jugoslaviji. Go-dišnji odmori nekih funkcionera KPŠ u Jugoslaviji trajali su i po mesec dana, a da pritom u izveštajima Odeljenja za međunarodne odnose i veze nisu navedeni obračuni troškova ovih odmora. Upravo tokom burnih događaja u Čehoslovač-koj u avgustu 1968. sedam članova Centralnog komiteta KPŠ i 15 članova nji-hovih porodica nalazilo se na godišnjem odmoru u Splitu.²¹

Mnogi članovi Centralnog komiteta i partijske direkcije KPI takođe su učestvovali u programima organizacije godišnjih odmora u Jugoslaviji koje je planirao i finansirao SKJ. Trajnu politiku organizacije i finansiranja godišnjih odmora članova KPI odredio je SKJ još 1961, četiri godine pre nego što je slična politika primenjena u odnosima SKJ sa KPŠ. Procesi zbli-žavanja u odnosima SKJ i KPI tokom druge polovine pedesetih i prve polo-vine šezdesetih godina 20. veka tekli su mnogo brže nego u razvoju odnosa SKJ sa KPŠ i KPF.²² Od 1961. do 1967. svake godine na odmor u Jugoslaviju dolazilo je 15–20 rukovodećih članova KPI, a troškovi ovih odmora iznosili su u proseku 15 miliona dinara na godišnjem nivou. Kao i u slučaju KPI, rukovodeći članovi KPŠ dolazili su na godišnje odmore u Jugoslaviju sa čla-novima svojih porodica.²³

Šire partijsko članstvo KPI, za razliku od rukovodstva KPŠ, bilo je u većoj meri zainteresovano za učešće u programima SKJ o finansiranju lečenja u Jugoslaviji, nego za odlazak na besplatne godišnje odmore i ekscurzije. Najveći deo rukovodstva KPŠ živeo je u emigraciji u Moskvi gde je imao besplatne usluge sovjetskog zdravstvenog sistema. S druge strane, uprkos uvođenju soci-jalne politike države blagostanja u Italiji, članovi KPI neretko su se obraćali partijskim telima SKJ sa zahtevima da im se obezbedi plaćanje troškova lečenja

¹⁹ AJ, 837, KPR, I-3-a/44-34, Poseta Luđija Longa; AJ, 837, KPR, I-3-a/44-37, Prijem generalnog sekretara KPI L. Longa.

²⁰ AJ, 837, KPR, I-3-a/110-3, Prijem predsednika D. Ibaruri i generalnog sekretara KPŠ S. Kari-lja kod J. B. Tita.

²¹ AJ, SKJ, 507-IX, 122/I-79, Grupa funkcionera KPŠ na odmoru u Jugoslaviji, 10. 7. 1968 – 8. 10. 1968.

²² AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-432, Stenografske beleške razgovora S. Dolanca sa A. Minučijem, čla-nom direkcije KPI.

²³ AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-430, U vezi traženja KPI da joj SKJ pruži materijalnu pomoć.

u Jugoslaviji. Pored usluga medicinskih ustanova, SKJ je finansirao i kraći oporavak članova KPI u jugoslovenskim odmaralištima.²⁴

Ipak, ne može se sa potpunom sigurnošću zaključiti da su programi finansiranja godišnjih odmora i lečenja članova KPI i KPŠ u Jugoslaviji bili deo formalno određenih i dugoročnih planova razvoja finansijske politike SKJ prema ovim partijama. Primera radi, najdugotrajnija formalno određena i sistematizovana politika finansiranja godišnjih odmora primećuje se upravo u slučaju godišnjih odmora rukovodilaca KPI u periodu 1961–1967. godine. Iako je ovaj program zvanično završen 1967. godine, rukovodioci KPI dolazili su na besplatne godišnje odmore u SFRJ sve do kraja naredne decenije, a Odeljenje za međunarodne odnose i veze češće je izveštavalo o ovim dolascima početkom sedamdesetih godina nego u predašnjem periodu, u kome je ovakva politika SKJ prema rukovodstvu KPI bila formalno određena. Mnogi slični fenomeni proizlaze upravo iz činjenice da su programi organizovanja i finansiranja godišnjih odmora i lečenja članova KPI i KPŠ u SFRJ predstavljali posebne (i delom neformalne) dogovore rukovodstava KPI i KPŠ sa rukovodstvom SKJ, češće nego što su bili deo zvanično određenih politika SKJ.²⁵

Takvi dogovori su najčešće sprovedeni tako što su se partijske direkcije KPI i KPŠ obraćale institucijama SKJ u trenucima kada im je bilo potrebno organizovanje i finansiranje godišnjih odmora ili lečenje za pojedine članove svoje partije, ili pak članove njihovih porodica. Odeljenje za međunarodne veze i odnose Predsedništva SKJ analiziralo je te zahteve i drugim partijskim telima SKJ ili pak državnim institucijama podnosilo predloge o tome šta treba učiniti kako bi se izašlo u susret zahtevima KPI ili KPŠ. Tek iz izvora koji svedoče o međusobnoj komunikaciji članova SKJ možemo saznati da su u određenim slučajevima navedeni predlozi bili prenošeni u usmenoj formi, u neformalnim okolnostima, a ponekad i u formi naređenja koje se prenosilo niz stepenice partijske hijerarhije.²⁶

Sukob koji je izbio među partijama MRP-a nakon Čehoslovačke krize presudno je doprineo formiranju trajne politike finansiranja KPŠ i KPI od strane SKJ.²⁷ Najvažniji činilac linije podele tokom ovog sukoba bio je zvaničan stav koji su komunističke i socijalističke partije formirale prema vojnoj intervenciji zemalja Varšavskog bloka u Čehoslovačkoj tokom avgusta 1968.²⁸ Upravo u tom trenutku rukovodstvo KPŠ, čija je finansijska egzistencija u Moskvi zavisila od političke volje KPSS, strahovalo je od materijalnih, ali i drugih potencijalnih posledica sukoba sa rukovodstvom KPSS.²⁹ Predstavnici KPŠ u više navrata govorili su o tome sa predstavnicima SKJ. Ipak, rukovodstvo KPŠ naposljetku je

²⁴ AJ, SKJ, 507-IX, 122/I-113, Analiza predloga o pomoći KPŠ.

²⁵ AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-430, U vezi traženja KPI da joj SKJ pruži materijalnu pomoć.

²⁶ AJ, SKJ, 507-IX, 122/I-113, Analiza predloga o pomoći KPŠ.

²⁷ AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-427, Neki značajni stavovi KPI – Intervencija u Čehoslovačkoj.

²⁸ Саша Мишић, „Југословенско-италијански односи и чехословачка криза 1968. године“, у: *1968 – четрдесет година после, зборник радова*, ур. Радмила Радић (Београд: Институт за новију историју Србије, 2008), 293–312.

²⁹ AJ, SKJ, 507-IX, 122/I-82, Informacije o KPŠ.

odlučilo da iznese formalno neslaganje sa obrazloženjem akcija zemalja Varšavskog bloka u Čehoslovačkoj koje je ponudila KP SSSR-a.³⁰

Uprkos tome što je otvoren sukob između rukovodstava KPŠ i KPSS izbio tek na savetovanju komunističkih partija Evrope u Moskvi 1969. godine, već poslednjih meseci 1968. predstavnici KPŠ predviđali su neminovnost razilaženja stavova dve partije o događajima u Čehoslovačkoj. Nekoliko meseci pre održavanja „istorijskog” XII kongresa KPI u februaru 1969, Komunističkoj partiji Španije određena je materijalna pomoć u iznosu od 20.000 dolara.³¹ Već tokom posete Jugoslaviji početkom aprila 1969, član CK i direkcije KPI Karlo Galuci izneo je zahteve svoje partije da joj Savez komunista Jugoslavije pruži finansijsku pomoć. Zahtevi su obrazloženi činjenicom da je KPSS nakon nedavnog sukoba dve partije obustavila materijalnu pomoć KPI. Pritom, treba zapaziti da uprkos tome što je sukob između KPI i KPSS počeo neposredno nakon vojne intervencije zemalja Varšavskog bloka u Čehoslovačkoj, KPSS nije formalno okončala finansijsku pomoć KPI sve do XII kongresa ove partije, kada je KPI usvojila nova određenja svoje partijske ideologije.³²

Kako Galuci nije naveo novčanu sumu koju bi partijska direkcija KPI očekivala od Saveza komunista Jugoslavije, Odeljenje za međunarodne veze i odnose Predsedništva SKJ predložilo je CK SKJ da se KPI odobri jednokratna pomoć u istom iznosu u kome je određena pomoć KPŠ. Prema predlogu, partijskoj direkciji KPI trebalo je odmah uputiti 20.000 dolara, ali i saopštiti da će ova pomoć biti povećana ukoliko je rukovodstvo KPI oceni kao nedovoljnu. CK SKJ je prihvatio predlog i ubrzo nakon toga partijska direkcija KPI počela je upućivati pisma zahvalnosti SKJ na pruženoj materijalnoj pomoći. Predstavnici KPI su u kasnijim razgovorima tražili da novčani iznos materijalne pomoći SKJ u budućnosti bude uvećan, opravdavajući zahteve teškom političkom i društvenom situacijom u Italiji.³³

Raspravljajući dalje o ovom pitanju, navedeno odeljenje Predsedništva SKJ donelo je zaključak da KPI treba upućivati redovnu materijalnu pomoć, ali da zbog oportunističkih implikacija takvih akcija, deo ovih materijalnih davanja treba preusmeriti sa pomoći u novcu na finansiranje aktivnosti KPI. Među aktivnostima koje bi SKJ finansirao navodi se organizacija zajedničkih skupova, ali i neformalnih susreta članova dve partije, finansiranje štampanja partijskog lista *Unita* pod uslovom da se nekoliko strana svakog broja posveti temama vezanim za Jugoslaviju, kao i finansiranje dvonedeljnog studijskog boravka 15 odabranih članova KPI svake godine u Jugoslaviji. Odeljenje za međunarodne odnose i veze procenilo je da bi, zajedno sa pružanjem pomoći u novcu, ovakva finansijska politika SKJ prema KPI na godišnjem nivou iznosila 60 miliona dinara.³⁴

³⁰ AJ, 837, KPR, I-4-b/7, Savetovanje komunističkih partija u Moskvi 1969.

³¹ AJ, SKJ, 507-IX, 48/1-430, U vezi traženja KPI da joj SKJ pruži materijalnu pomoć.

³² AJ, SKJ, 507-IX, 48/1-431, Preliminarna analiza dva predloga člana direkcije KPI, Karla Galucija.

³³ AJ, SKJ, 507-IX, 48/1-438, O razgovoru V. Bakarića i S. Dolanca sa A. Kosutom, članom direkcije KPI – Politička kriza u Italiji; AJ, SKJ, 507-IX, 48/1-436, O razgovorima druga Bakarića sa drugovima Longom, Pajetom i Berlinguerom, vođenim u Rimu 14. 5. 1969.

³⁴ AJ, SKJ, 507-IX, 48/1-430, U vezi traženja KPI da joj SKJ pruži materijalnu pomoć.

Program organizovanja i finansiranja boravka 15 članova KPI u Jugoslaviji godišnje nije uključivao godišnje odmone rukovodilaca KPI, kao ni boravke radi lečenja pojedinih članova ove partije i troškove života F. Petronea. Ovakvi izdaci od 1969. određeni su kao dodatni troškovi van sume procenjene za finansiranje navedenih i trajno definisanih oblika materijalne pomoći KPI. Potrebno je zapaziti da se broj traženja partijskih tela ili pojedinačnih predstavnika KPŠ da SKJ organizuje i finansira godišnje odmone i troškove lečenja članova ove partije u Jugoslaviji znatno povećava upravo posle 1969, odnosno nakon sukoba rukovodstva ove partije sa rukovodstvom KPSS.³⁵ Tokom 1970. i 1971. Kariljo i Ibaruri su u ime partije tražili da SKJ politički ali i novčano pomogne partijskoj direkciji u vreme sukoba sa „Listerovim“³⁶ krilom.³⁷ U isto vreme, partijska tela KPŠ počela su da se obraćaju Odeljenju za međunarodne odnose i veze Predsedništva SKJ sa zahtevima da SKJ organizuje i finansira boravak u Jugoslaviji članova KPŠ koji su se nalazili u bekstvu zbog bavljenja ilegalnim partijskim radom ili revolucionarnim delatnostima.³⁸

Analizirani izvori ne pokazuju koliko su partijska tela SKJ i državne institucije SFRJ ukupno stajali troškovi života španskih emigranata za vreme njihovog boravka u Jugoslaviji. Još značajnije je da izvori ne pokazuju da je u slučaju KPŠ finansijska politika SKJ prema ovoj partiji formalno određena na način na koji je to učinjeno u slučaju KPI 1969. godine.³⁹ Ipak, tokom naredne decenije više puta je ponovljeno davanje jednokratne pomoći KPŠ u različitim iznosima, uglavnom bliskim početnoj sumi od 20.000 dolara, dok o samim iznosima nije bilo mnogo rasprave u partijskim institucijama SKJ. Primera radi, nakon obraćanja sekretara Izvršnog biroa Predsedništva SKJ Staneta Dolanca na XIII sednici ovog tela od 3. maja 1972, jednoglasno je usvojena odluka da se predstavnicima KPŠ uputi 25.000 dolara. Veoma je interesantan manir u kome je Dolanc na sednici govorio o traženjima rukovodstva KPŠ: „Ja predlažem, da bi mogli tu jedno 25.000 dolara... Jel može to? Plus ovo ostalo što mole, te odmone, ta bolovanja, to je normalno“.⁴⁰

Šestu i sedmu deceniju 20. veka u italijanskoj kulturi obeležio je ubrzan razvoj italijanske kinematografije neorealističkog talasa, kao i rast potražnje za italijanskim filmovima na tržištima Evrope i SAD, ali i u SFRJ. Upravo je italijanska kultura tokom ovog perioda predstavljala određujući činilac formiranja

³⁵ AJ, SKJ, 507-IX, 122/I-103, O lečenju Hose Nunes Maldea, člana CK KPŠ u SFRJ.

³⁶ Enrike Lister je bio jedan od vodećih članova Politbiroa CK KPŠ i general koji je učestvovao u borbama od građanskog rata u Španiji do intervencije sovjetskih trupa u Jugoslaviji. Sa dominantnim krilom partijske direkcije razišao se upravo u epilogu sukoba KPŠ i KPSS zbog stavova o događajima u Čehoslovačkoj.

³⁷ AJ, SKJ, 507-IX, 122/I-105, O molbi KPŠ za podršku SKJ u vezi sa smenjivanjem Listera sa funkcije u Svetskom savetu za mir.

³⁸ AJ, SKJ, 507-IX, 122/I-99, Izveštaj o životu španskog revolucionara Ramona Silve u Ljubljani; AJ, SKJ, 507-IX, 122/I-96, Zahtev KPŠ da se primi partijski radnik koji ilegalno živi u Parizu.

³⁹ AJ, SKJ, 507-IX, 48/1-430, U vezi traženja KPI da joj SKJ pruži materijalnu pomoć.

⁴⁰ AJ, SKJ, 507-IX, 122/I-113, Analiza predloga o pomoći .KPŠ, beleške sa sednice PB CK SKJ 3. 5. 1972.

percepcije jugoslovenskih savremenika o „Zapadnom svetu“.⁴¹ Ubrzo nakon XII kongresa KPI, tokom proleća i leta 1969, Odeljenje za međunarodne odnose i veze Predsedništva SKJ razmatralo je zahteve KPI da se različitim italijanskim rediteljima pruži organizacijska i finansijska pomoć za snimanje filmova na teritoriji Jugoslavije. Iako većinom ovi reditelji nisu bili članovi već samo simpatizeri KPI, navedeno odeljenje SKJ preduzelo je akcije da se u najkraćem roku ispuni sve što su tražili italijanski reditelji, koji su u nekim slučajevima bili i lični prijatelji rukovodećih članova KPI.

U slučaju italijanskog reditelja Frančeska Rosija, autora čuvenih filmova „Ruke iznad grada“ i „Salvatore Đulijano“, Karlo Galuci se lično zauzeo kod predstavnika KPI da članovi SKJ posreduju kod jugoslovenske filmske kuće „Jadran film“ kako bi Rosi dobio povoljnije uslove saradnje sa ovim preduzećem. U pismu CK SKJ, Galuci je naročito naglasio da su Rosijeva filmska ostvarenja od presudne važnosti za promociju nove partijske ideologije KPI. U slučaju reditelja Lučijana Perudića direkcija KPI molila je CK SKJ da posreduje kod predstavnika ministarstva odbrane SFRJ kako bi se Perudiću omogućilo korišćenje vojne opreme JNA za potrebe snimanja filma, kao i učešće jugoslovenskih vojnika u ulozi statista.⁴²

Finansiranje istraživačkih poseta partijske opozicije dominantnoj struji rukovodstva Komunističke partije Francuske i jedinstven slučaj Komunističke partije Grčke

Tokom posete generalnog sekretara KPF Valdeka Rošea Jugoslaviji krajem avgusta 1967, Broz i Roše vodili su razgovore o mogućem učešću SKJ na konferenciji komunističkih partija Evrope, za čiju je organizaciju KPF imala podršku KPSS. Za vreme razgovora vođenih tokom boravka delegacije KPF na VIII kongresu SKJ krajem decembra iste godine, predstavnici SKJ i KPF složili su se da se procesi zbližavanja dve partije odvijaju takvom brzinom da je neophodno razgovarati o proširivanju međupartijske saradnje. Početkom sledeće godine Nijaz Dizdarević je posetio Direkciju KPF u Parizu i formalno podneo predloge SKJ o proširivanju saradnje. Predlozi su sadržali i planove o organizaciji poseta članova KPF, studijskih ekskurzija, održavanju seminara i okruglih stolova, pokretanju različitih oblika zajedničkih izdavačkih delatnosti itd. Sve predložene oblike zajedničkih aktivnosti dve partije za koje direkcija KPF odlučila da budu sprovedeni u delo finansirao bi SKJ.⁴³

Direkcija KPF, međutim, odbila je sve predloge o proširivanju saradnje sa SKJ. Prema analizama Odeljenja za međunarodne odnose i veze Predsedništva

⁴¹ Predrag J. Marković, *Trajnost i promena. Društvena istorija socijalističke svakodnevice i post-svakodnevice u Jugoslaviji i Srbiji* (Beograd: Službeni glasnik, 2011, drugo izdanje), 125–130.

⁴² AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-434, Molbe direkcije KPI povodom slučaja italijanskih reditelja koji snimaju u SFRJ.

⁴³ AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-213, Informacije o nekim pitanjima saradnje sa Komunističkom partijom Francuske.

tva SKJ, uzroke ovakvog ishoda treba tražiti u događajima koji su okupirali pažnju SKJ, KPI i KPF tokom prve nedelje januara 1968. Neposredno nakon incidenta u Rimu koji je izbio između predstavnika KPI i KPF⁴⁴ zbog objavljivanja članka Josipa Đerđe u *Komunistu*,⁴⁵ u kome se otvoreno govorilo o razgovorima između predstavnika KPI i SKJ 20. decembra 1967, ali takođe zbog neslaganja u stavovima SKJ i KPF o izboru novog rukovodstva KP Čehoslovačke.⁴⁶ Početkom aprila 1968, kada je KPF odgovorila na predloge o proširivanju saradnje sa SKJ, stav ove partije o politici Dubčekovog rukovodstva postao je radikalniji i, prema saznanjima Odeljenja za međunarodne odnose i veze, KPF je već planirala da jedan od ciljeva diskusije na konferenciji KP Evrope bude kolektivna osuda reformi u Čehoslovačkoj.⁴⁷

Uloga SKJ u razvoju kompleksnih odnosa između KPF i KPI, konkurencija oko organizacije konferencija komunističkih partija, kao i produblјivanje već velikih razlika u partijskim ideologijama tri navedene partije, doprineli su postepenom obnavljanju starih animoziteta između rukovodstava SKJ i KPF. Nakon vojne intervencije zemalja Varšavskog bloka u Čehoslovačkoj, otvoren sukob između SKJ i KPF postao je neizbežan. Uloga KPF u pregovorima između Dubčekovog rukovodstva KP Čehoslovačke i Brežnjevljevog rukovodstva KP SSSR-a u epilogu vojne intervencije dobila je drugačiji kontekst u percepcijama rukovodstava većine KP Evrope.⁴⁸ Takođe, pitanje formiranja zvaničnog stava KPF o događajima u Čehoslovačkoj izazvalo je snažne sukobe unutar partije, koji su naposljetku doveli do velikih promena u partijskoj ideologiji. Ipak, do ovoga je došlo tek nakon što je KPF, ne uspevši da blagovremeno ponudi čak ni formalnu osudu akcija SSSR-a i stavova KPSS, izgubila poziciju koju je uživala u odnosima sa KP Evrope, pre svega u odnosima sa KPI i KPŠ.⁴⁹

Za vreme ovih događaja kontakti partijske direkcije KPF sa partijskim telima i predstavnicima SKJ postajali su sve ređi, ali se istovremeno povećavao broj kontakata partijskih tela SKJ sa strukturama rukovodstva KPF koje su se protivile zvaničnoj partijskoj politici i stavovima direkcije. Neposredno nakon što je KPF odbila predloge o proširivanju saradnje dve partije, Odeljenju za međunarodne odnose i veze Predsedništva SKJ obratio se Antoan Kazanova, urednik novog partijskog lista KPF *La nouvelle critique* i brat izbačenog člana CK KPF. Kazanova je tražio da mu se odobri istraživanje položaja verskih zajednica u SFRJ, dok je redakcija časopisa *La nouvelle critique* najavila objavlji-

⁴⁴ AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-394, Stenografske beleške razgovora vođenih tokom posete Karla Galucija, 8. 1. 1968.

⁴⁵ AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-393, Pismo CK KPI o članku J. Đerđe objavljenom u *Komunistu*, 1. 1. 1968.

⁴⁶ AJ, SKJ, 507-IX, 48/I-211, Pismo CK KPF povodom predloga CK SKJ o proširivanju međupartijske saradnje.

⁴⁷ AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-213, Informacije o nekim pitanjima saradnje sa Komunističkom partijom Francuske.

⁴⁸ AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-219, Beleške razgovora Valdeka Rošea sa Aleksandrom Dubčekom 19. 7. 1968.

⁴⁹ AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-228, Izveštaj o Komunističkoj partiji Francuske, 2. 5. 1969.

vanje članaka i diskusija o jugoslovenskom socijalističkom modelu, što će donijeti doprineti razvoju animoziteta partijske direkcije prema ovom listu.⁵⁰ Odeljenje za međunarodne odnose i veze odmah je donelo odluku da se Kazanovi izda sva potrebna finansijska pomoć SKJ kako bi sproveo svoje istraživanje, kao i da mu se posredstvom Predsedništva SKJ omoguće kontakti sa svim predstavnicima verskih zajednica i državnih institucija SFRJ sa kojima je želeo da razgovara.⁵¹

U kasnijim mesecima SKJ je pomagao pri organizaciji i finansiranju nekoliko istraživanja jugoslovenskog socijalističkog modela ili istorije SFRJ koja su različiti članovi KPF želeli da sprovedu. Pored finansiranja boravka članova KPF sa porodicama u Jugoslaviji i troškova istraživanja, SKJ je koristio politički ili društveni autoritet svojih partijskih funkcionera da navedenim članovima KPF omogući pristup podacima mnogih državnih institucija SFRJ, a u nekim slučajevima, čak i dokumentaciji bezbednosnih službi.⁵² Gotovo svi članovi KPF koji su dolazili na istraživački boravak u SFRJ bili su označeni kao partijska opozicija od strane partijske direkcije KPF. Na osnovu arhivske građe može se zaključiti da su se ti članovi KPF istakli kritičkim stavom prema zvaničnoj partijskoj ideologiji pre nego što je SKJ počeo da finansira njihove poseite SFRJ radi istraživanja jugoslovenskog socijalističkog modela.⁵³

Najveću pažnju direkcije KPF privukla je poseta Rože Garodija Jugoslaviji krajem avgusta 1969. Garodi, ličnost burne životne i političke biografije, u vreme posete Jugoslaviji bio je jedan od najpoznatijih francuskih filozofa. U vreme kada je najavio želju da napiše teorijska dela o jugoslovenskom socijalističkom modelu, on je bio član politbiroa CK KPF i jedan od najuticajnijih vođa partijske opozicije u KPF. Uz to, Garodi je imao veoma mnogo istomišljenika u CK KPF koje je partijska direkcija označila kao „garodiste”. Takvo određenje počelo je da se koristi za pristalice Rožea Garodija u retorici direkcije KPF upravo posle sukoba koji su u partiji izbili nakon demonstracija u Parizu maja 1968. i Čehoslovačke krize.⁵⁴

Garodi je tokom boravka u Beogradu od 24. do 30. avgusta 1969. obavio više sastanaka sa jugoslovenskim stručnjacima ili državnim funkcionerima koji su bili određeni od strane SKJ da ga upute u ekonomske, političke i kulturne strukture jugoslovenskog socijalističkog modela, kao i sa različitim predstavnicima SKJ. Izveštaji Odeljenja za međunarodne odnose i veze posvetili su naročito puno pažnje analizama onoga što je Garodi govorio tokom ovih razgo-

⁵⁰ AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-233, Informacija povodom štampanja studije Edvarda Kardelja u listu *La nouvelle critique*.

⁵¹ AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-212, Informacija povodom dolaska i o boravku Antoana Kazanove, 4 – 18. 4. 1968.

⁵² AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-230, Informacija o molbi KPF za pružanje pomoći novinaru *L'Humanité*-a Alenu Gereku u prikupljanju materijala o delovanju jugoslovenske emigracije u inostranstvu, februar – april 1969.

⁵³ AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-236, Informacija o međunarodnom kolokviju o razvitku.

⁵⁴ AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-237, Informacija o boravku člana PB CK KPF Rožea Garodija u Jugoslaviji.

vora i trenucima u kojima je on hvatao beleške izlaganja svojih sagovornika. Na predavanju u Beogradu i u intervjuu listu *Komunist* Garodi je kritikovao stavove direkcije KPF, kao i partijsku ideologiju KPSS i stavove ove partije prema drugim partijama MRP-a.⁵⁵

Prilagođavanje socijalističkih modela lokalnim društvenim i istorijskim posebnostima predstavlja neophodnost, a protivljenje takvom shvatanju, naročito ono koje odlazi od KPSS i dominantnih struja KPF, onemogućava dalji razvoj marksističke misli u svetu i posebno u Evropi, ocenio je Garodi. Upravo tokom oblikovanja ovog stava on je, po sopstvenim rečima, dobio ideju da posveti pažnju istraživanju jugoslovenskog socijalističkog modela. Garodi je već sledeće, 1970. godine procesuiran od strane partijskih tela a potom i isključen iz KPF zbog svojih kritičkih stavova i zalaganja za promene partijske ideologije KPF. Santjago Kariljo je ocenio da je isključenje Garodija pobeda onih struja u KPF koje je označio kao pristalice dogmatskog boljševičkog socijalističkog modela partijske ideologije, kakav podržava KPSS.⁵⁶ Ipak, izveštaji Odeljenja za međunarodne odnose i veze Predsedništva SKJ ocenjuju da je za partijske interese veoma značajno što u konačnoj izjavi Politbira CK KPF o isključenju Garodija nije pomenuto njegovo putovanje u Jugoslaviju i izjave koje je tom prilikom dao.⁵⁷ U tom trenutku već je počelo ponovno zbližavanje SKJ i KPF, a SKJ je ponovo nudio da finansira različite oblike proširivanja saradnje sa ovom partijom.⁵⁸

Nakon državnog udara u aprilu 1967. u Grčkoj je na vlast došla vojna diktatura predvođena generalom Patakosom i pukovnicima Papadopulosom i Makarezosom. Partijska tela SKJ bila su veoma dobro obaveštena o društvenoj situaciji u Grčkoj tokom višegodišnjeg razvoja političke krize koja je pratila *apostasiju* za vreme vlade premijera Jorgosa Papandreua, a čiji su izvesni ideološki i društveno-strukturalni činoci sezali još iz vremena građanskog rata. Izveštaji Odeljenja za međunarodne odnose i veze Predsedništva SKJ, između ostalog, iznose hipotezu da je jedan od uzroka političke i docnije oružane mobilizacije krajnje desnice u Grčkoj bio upravo strah od mogućnosti povratka KPG na političku scenu ili remilitarizacije krajnje levice u epilogu Papandreuovih reformi. Takođe, Papandreuove liberalno-demokratske vlade pokušavale su da reformama odgovore na nove društvene okolnosti nastale u procesima modernizacije, usložnjavanja tržišta i povećanja društvenih nejednakosti u Grčkoj, ali ovi pokušaji ostali su bez trajnijih uspeha usled konstantnog izbijanja političkih kriza.⁵⁹

⁵⁵ AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-238, Politbira CK KPF o intervjuu koji je Rože Garodi dao za *Komunist*.

⁵⁶ AJ, SKJ, 507-IX, 122/1-95, Stenografske beleške razgovora vođenih za vreme posete S. Karilja, 9. 5. 1972.

⁵⁷ AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-224, Razgovori Kire Hadži Vasileva sa rukovodiocima KP Francuske, 2. 12. 1969.

⁵⁸ AJ, SKJ, 507-IX, 30/I-228, Izveštaj o Komunističkoj partiji Francuske, 2. 5. 1969.

⁵⁹ David H. Close, *Greece since 1945 – politics, economy and society* (London: Routledge, 2002), 105–118.

Već tokom leta 1967. novi režim u Grčkoj počeo je da vrši različite oblike represije nad političkim neistomišljenicima. Takav razvoj događaja dodatno je pogoršao već tešku situaciju onih partijskih struktura KPG koje su nakon rata nastavile rad u zemlji, i istovremeno ograničio mogućnosti komunikacije ovih struktura sa članovima KPG u emigraciji, ali i sa drugim komunističkim partijama. Uprkos tome, različita partijska tela KPG u emigraciji ali i u zemlji uspevala su da stupe u kontakt sa partijskim institucijama SKJ, kojima su se veoma često obraćala radi finansijske pomoći. Opširni izveštaji o političkoj i društvenoj situaciji u Grčkoj koje su Savezu komunista upućivale različite partijske strukture KPG obično su se završavali izrazima zahvalnosti zbog pokazane solidarnosti SKJ prema KPG i zahtevima da se ta solidarnost nastavi i proširi. U nekim izveštajima CK KPG izričito je rečeno da se termin solidarnost pre svega odnosi na materijalnu pomoć.⁶⁰

Na osnovu obaveštenja koje su predstavnici različitih struktura KPG uputili predstavnicima SKJ može se zaključiti da dolazak vojne hunte na vlast u Grčkoj nije ograničio ispoljavanje ranijih animoziteta između različitih grupa koje su se postepeno formirale u KPG prethodnih godina. Naprotiv, na osnovu navedenog moglo bi se postaviti pitanje da li je, i u kojoj meri, politička situacija u Grčkoj produbila postojeće ideološke razlike između različitih struja KPG i ubrzala procese udaljavanja u odnosima već formiranih tabora u partiji. Već tokom aprila 1968. izveštaji koje je Odeljenje za međunarodne odnose i veze Predsedništva SKJ dobijalo od različitih struktura KPG u zemlji i u emigraciji svedoče o nemogućnosti prevazilaženja sukoba koji su članovi KPG već tada odredili kao rasep u partiji.⁶¹

Sukob partijskih struktura KPG u emigraciji i struktura KPG u zemlji privukao je najviše pažnje savremenika, ali ovo je bio samo jedan od mnogih sukoba u KPG čije su se manifestacije ispoljile tokom burnih događaja 1968. Mnogobrojne suprotstavljene grupe vodile su borbu u strukturama spoljašnje i unutrašnje KPG, koje su izveštaji Odeljenja za međunarodne odnose i veze od tog trenutka posmatrali kao dve *de facto* odvojene partije. Strukture KPG u zemlji (tzv. unutrašnja partija) docnije su odredile svoju partijsku ideologiju na veoma sličan način kao što je to učinila KPI na XII kongresu 1969. godine.⁶²

Još pre nego što su različite grupe KPG u zemlji bile okupljene oko zahteva za formalnim određivanjem nove partijske ideologije, SKJ i KPI pružale su organizacijsku i finansijsku podršku frakcijama unutrašnje KPG. To je naročito došlo do izražaja u epilogu Čehoslovačke krize, kada je sukob unutrašnje KPG sa KPSS postao neminovan.⁶³ Pritom, treba primetiti da je SKJ istovremeno održavao kontakte i veze sa organizacijama KPG u emigraciji i izlazio u susret zahtevima za pomoć partijskih grupa tzv. spoljašnje KPG, koja je isto-

⁶⁰ AJ, SKJ, 507-IX, 33/I-725, Pisma PB CK KPG i izjave PB KPG od 21. i 25. novembra 1967.

⁶¹ AJ, SKJ, 507-IX, 33/I-730, O zahtevu Ujedinjenog CK KPG za susret sa predstavnicima SKJ.

⁶² AJ, SKJ, 507-IX, 33/I-733, Zabeleška o razgovoru D. Kunca sa S. Zografosom, predstavnikom PB CK KPG.

⁶³ AJ, SKJ, 507-IX, 33/I-735, Informacija o rasepu u KPG.

vremeno uživala podršku KPSS. Razloge takvoj posebnosti u finansijskoj politici SKJ prema KPG treba tražiti ne samo u promenljivim i kompleksnim odnosima SKJ i KPSS, već prevashodno u veoma lošim odnosima SFRJ i vlada „pukovničkog režima” u Grčkoj. Tokom velikog dela sedmogodišnje vladavine vojne diktature, odnosi između SFRJ i Grčke jedva da su postojali.⁶⁴

Dolazak vojne hunte na vlast u Grčkoj 1967. godine izazvao je nove talase emigracije članova KPG. Pored pomoći koju je već upućivao emigraciji članstva KPG iz vremena građanskog rata, SKJ je pomagao pri organizaciji i finansiranju emigracije članova KPF u zemljama Varšavskog ugovora i Zapadne Evrope, kao i na teritoriju same SFRJ. Partijski listovi SKJ i KPI, *Unita* i *Komunist*, saradivali su radi objavljivanja pisama i obaveštenja raznih partijskih tela, kao i tekstova pojedinih članova KPG koji nisu mogli da budu objavljeni u Grčkoj. Takođe, SKJ je finansirao troškove studijskih ekurzija, godišnjih odmora i lečenja članova KPG u SFRJ. Iako su materijalna izdavanja za ove potrebe bila relativno česta, ona su se, kao i u slučaju KPI i KPŠ, češće događala nakon što bi partijske strukture KPG tražile da im se pruži pomoć nego u okviru realizacije sistematski i trajno određenih programa pomoći ovoj partiji.⁶⁵

Slično kao u slučaju KPŠ, politika novčane pomoći SKJ različitim partijskim grupama i telima KPG nije bila određena kroz redovna godišnja davanja izvesne sume, kao što je to bila u slučaju KPI, već kao skup više jednokratnih davanja različitih iznosa. Ipak, ova davanja su značajno prevazilazila iznose koji su izdvajani za jednokratne pomoći KPŠ, kao i za ona davanja jednokratne pomoći KPI koja su izlazila iz okvira programa redovne novčane pomoći ovoj partiji. Od dolaska vojne hunte na vlast u Grčkoj do početka sedamdesetih godina 20. veka ovakva davanja narasla su na ustaljenu sumu od 50.000 dolara, i upravo je ova suma korišćena radi procenjivanja iznosa novčane pomoći kojom treba odgovoriti na traženja KPŠ. Ovom prilikom, suma koju treba izdvojiti za pomoć KPŠ određena je kao polovina uobičajenih izdvajanja jednokratne pomoći za KPG.⁶⁶

Dokumenti Odeljenja za međunarodne odnose i veze Predsedništva SKJ ne pokazuju da je prilikom određivanja novčane pomoći koju treba izdvojiti za KPG bilo rasprava o etičkim dilemama ili potencijalnim oportunističkim motivima traženja ovakve pomoći, kao što je to bio slučaj prilikom sastavljanja predloga o određivanju novčane pomoći za KPI i KPŠ. Istovremeno, uticaj KPG u odnosima komunističkih partija Evrope i partija MRP-a nikada nije bio percipiran od strane partijskih tela SKJ ni kao približno blizak uticaju finansijski i politički moćnih partija poput KPI, KPF i docnije KPŠ. Uprkos tome, finansijska politika SKJ prema KPG odlikovala se mnogim posebnostima koje su nastale

⁶⁴ Милан Ристовић, „У сенци војне диктатуре: југословенско-грчки односи 1967–1974. године“, *Токови историје*, бр. 3, (2012), 37–61.

⁶⁵ AJ, SKJ, 507-IX, 33/I-733, Zabeleška o razgovoru D. Kunca sa S. Zografosom, predstavnikom PB CK KPG.

⁶⁶ AJ, SKJ, 507-IX, 122/I-113, Analiza predloga o pomoći KPŠ, beleške sa sednice PB CK SKJ 3. 5. 1972.

kao posledica istorijskog razvoja u odnosima dve partije, promena u odnosima SFRJ i Grčke za vreme vojne diktature, kao i geopolitičkog značaja koji je politička situacija u Grčkoj imala u percepcijama savremenika.

Finalne ocene troškova određivanja novog kursa finansijske politike SKJ prema komunističkim partijama Evrope krajem šezdesetih godina 20. veka

Novčana pomoć koju je SKJ pružao komunističkim partijama Evrope činila je samo deo finansijske politike SKJ prema ovim partijama u vremenu kada se njihova partijska ideologija približavala ideologiji koja će kasnije biti određena kao evrokomunizam. Pritom, davanje pomoći samo je u slučaju KPI proizlazilo iz prethodno ustanovljenog godišnjeg programa pomoći ovoj partiji. U slučaju KPŠ i KPG, politika novčane pomoći nije bila određena kao redovna delatnost SKJ već kao skup jednokratnih pomoći ovim partijama kojima se odgovaralo na traženja KPŠ i KPG, uprkos tome što su sume isplaćivane prilikom neredovnih davanja prevazilazile one unapred određene za redovnu pomoć KPI. Uprkos tome, na osnovu izvora može se zaključiti da su sume ovih redovnih ili neredovnih davanja najčešće iznosile desetine hiljada dolara ili pak desetine miliona dinara u tadašnjoj vrednosti ovih valuta.

Veliki deo finansijske politike SKJ prema KPI, KPŠ, KPF i KPG sastojao se u plaćanju troškova zajedničkih aktivnosti partijskih predstavnika ili troškova godišnjih odmora i lečenja članova navedenih partija u Jugoslaviji. Pored toga, SKJ je finansirao i studijske ekurzije (koje bi se po programu takođe mogle svrstati u godišnje odmore), troškove života političkih emigranata ili novinara u Jugoslaviji, izdavačku delatnost partijskih listova navedenih partija, zajedničke seminare i predavanja itd. Analizirani izvori ne pokazuju da su nadležna tela SKJ često ulagala napore da obračunaju troškove ovakvih aktivnosti, što čini donošenje suda o ukupnim troškovima ovih politika faktički nemogućim. Takođe, veliki deo troškova ovakvih aktivnosti, u prvom redu lečenja i odmora članova navedenih partija u Jugoslaviji, morale su snositi državne institucije ili društvena preduzeća SFRJ. Nadležna tela SKJ, međutim, nisu se bavila procenama cene koju će državne institucije i društvena preduzeća morala platiti zarad ostvarivanja ciljeva finansijske politike partije.

Na osnovu izveštaja Odeljenja za međunarodne odnose i veze koji preporučuju da se veći deo sredstava za programe pomoći evrokomunističkim partijama usmeri upravo ka finansiranju navedenih delatnosti možemo zaključiti da su ukupni troškovi ovih aktivnosti u jednom trenutku prevazilazili sume izdvajane za redovnu, odnosno jednokratnu novčanu pomoć. S jedne strane, ovaj predlog opravdan je etičkim načelima i sumnjom na oportunističke motive rukovodstava komunističkih partija Evrope. S druge strane, upravo su ovakvi oblici pomoći činili neminovnim susrete i neformalne kontakte između predstavnika SKJ i navedenih partija.

REFERENCE

- Berend, Ivan. *Ekonomska istorija Evrope u XX veku*. Beograd: Arhipelag, 2009.
- Close, David H. *Greece since 1945 – politics, economy and society*. London: Routledge, 2002.
- Goati, Vladimir. *Političke partije i partijski sistemi*. Podgorica: Cemi, 2007.
- Marković, Predrag J. *Trajnost i promena. Društvena istorija socijalističke svakodnevice i postsvakodnevice u Jugoslaviji i Srbiji*. Beograd: Službeni glasnik, 2011.
- Mijatov, Nikola. *Milovan Dilas i evropski socijalisti 1950–1958*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2019. DOI: 10.29362/2305.2019.mij
- Mišić, Saša. „Jugoslovensko-italijanski odnosi i čehoslovačka kriza 1968. godine”. U: *1968 – četrdeset godina posle*. Ur. Radmila Radić, 293–312. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008.
- Ristović, Milan. „Eksperiment Buljkes: 'grčka republika' u Jugoslaviji 1945–1949“. *Godišnjak za društvenu istoriju*, god. IV, br. 2–3, (1997), 179–201.
- Ristović, Milan. „U senci vojne diktature: jugoslovensko-grčki odnosi 1967–1974. godine“. *Tokovi istorije*, br. 3, (2012), 37–61. DOI: 10.31212/tokovi.2012.3.ris.37-61
- Van Bergeijk, Peter A. G., Maaïke Okano-heijmans and Jan Melissen (ed.). *Economic diplomacy – Economic and political perspectives*. Boston: Leiden, 2011.
- Woolcock, Stephen. *European Union Economic Diplomacy*. London: Routledge, 2016. DOI: 10.4324/9781315581033

LUKA FILIPOVIĆ, MA, Research Assistant
Institute for Contemporary History
Belgrade, Republic of Serbia
filipovic.luka95@gmail.com

FINANCIAL POLICIES OF LEAGUE OF COMMUNISTS OF
YUGOSLAVIA TOWARDS COMMUNIST PARTIES OF ITALY,
FRANCE, SPAIN AND GREECE IN THE LATE 1960s

Summary

Adoption of the early forms of the new Eurocommunist ideology by the communist parties of Italy, Spain and partially, Greece in the late 1960s (1967–1969) made the conflict of these parties with CP of USSR inevitable. This was the deciding factor of forming the new course of financial policies of LCY towards the previously mentioned parties. The main events leading to this outcome were the establishment of military dictatorship in Greece in 1967 and Czechoslovakian Crises of 1968. The process of forming the official standing of the party on the military intervention in Czechoslovakia marked the crucial turning point in the way the party ideologies of CPI, CPS and eventually CPF were defined and understood. In the aftermath of these events, Eurocommunist fractions gained power in CPI, CPS and in the interior CPG. It was exactly during this troublesome and turbulent period for CPI, CPS and interior CPG that LCY formed the policies of providing the regular financial aid to CPI, and irregular but significant financial aid to CPS and CPG interior. Such financial policy had the goal of easing the financial consequences of braking relations with the CP of USSR, who was the main sponsor of the previously mentioned parties until then, and thus contributing in making the victory of the LCY friendly Eurocommunist fractions in the ensuing power struggle within CPI, CPS and CPG permanent. In the case of CPF, financial policies of LCY were focused on financing the research-vacations in Yugoslavia of those members of CPF that belong to the opposition within the party. Eventually, the relationships of the CPI, CPS and CPG with the CP of USSR recovered, as was also already many times the case in complex relations between USSR and SFRY, but CP of USSR never regained the influence it once held within the communist parties of Europe.

KEYWORDS: Eurocommunism, Financial Policies of LCY, Czechoslovakian Crises, Military Dictatorship in Greece, Communist Party of USSR